

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»
XIX Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XIX Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**PROCEEDINGS
of the XIX International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2024»**

**2024
Астана**

УДК 001

ББК 72

G99

«ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» студенттер мен жас ғалымдардың XIX Халықаралық ғылыми конференциясы = XIX Международная научная конференция студентов и молодых ученых «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024» = The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «ǴYLYM JÁNE BILIM – 2024». – Астана: – 7478 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-7697-07-5

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001

ББК 72

G99

ISBN 978-601-7697-07-5

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2024**

В своих работах Валиханов предполагал стратегию развития культурных, особенно торговых и дипломатических отношений России со Средней Азией. Он предпочитал мирное решение проблемы взаимоотношений России и Хивы, несмотря на доминировавшую в российском обществе середины XIX в. точку зрения о необходимости силового решения проблем восточной политики. Не потеряла своего значения и мысль ученого, что для развития русской торговли в Средней Азии, нужно создать морской и торговый («купеческий») флот для плавания по Аму-Дарье и Аральскому морю. Он считал это одним из важных средств налаживания международных, культурно-экономических контактов и решения многих задач во время военно-политических конфликтов.

Список использованных источников

1. Кабдиев Д.К. Социально-экономические воззрения казахских просветителей-демократов второй половины XIX в. Алматы, 1963.
2. Айдарова Х.Г. Чокан Валиханов. Алматы, 1945.
3. Атишев А.А. Политические взгляды Чохана Чингисовича Валиханова. Алматы, 1962.
4. Дулатова Д.И. Исторические взгляды Ч.Ч. Валиханова. Алматы, 1963.
5. Илюсизов М.К. Экономические воззрения казахского ученого просветителя-демократа Чокана Чингисовича Валиханова. Москва, 1959.
6. Сегизбаев О.А. Мироззрение Ч.Ч. Валиханова. Ленинград, 1958.
7. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений в пяти томах. Алматы, 1985. Т.4.
8. Валиханов Ч.Ч. О состоянии Алтышара или шести восточных городов китайской провинции Нан-Лу (Малой Бухарии) // Чокан Валиханов. Избранные произведения. Алматы, 1958.
9. Веселовский Н.И. Очерк историко-географических сведений о Хивинском ханстве от древнейших времен до настоящего времени. Санкт-Петербург, 1877.
10. Бутаков А. Записки русского морского офицера во время путешествия вокруг света в 1840, 1841 и 1842 годах // Отечественные записки, 1844. — Т. 33. — Отд. 2. — С. 1-44. Санкт-Петербург, 1866.

ӘОЖ 93/94

ТӘУЕЛСІЗ ҚАЗАҚСТАН: ГЕОСАЯСИ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ БАСТАМАЛАРЫ (ТАРИХИ ТАЛДАУ)

Қаржау Нұшат Надырбекқызы

nurshat12102@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Тарих факультетінің 1-курс магистранты

Сыдықов Е.Б. – Ғылыми жетекшісі, т.ғ.д профессор

Қазақстанның қазіргі әлемдегі рөлі мен орны көбіне оның геосаяси жағдайымен анықталады. Геосаяси позицияның маңызды құрамдас бөліктерінің бірі негізгі кеңістіктер мен географиялық орталықтарды бақылау мүмкіндігі болып табылады. Геосаясат – бұл географиялық факторды ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік-демографиялық, саяси және басқа контексттерді қамтитын күрделі көп деңгейлі кешен [1, 212 б.]. Орыстың атақты философы А.Дугин атап өткендей, «мемлекеттер мен өркениеттер өз негіздерінде өздері пайда болған және дамыған ландшафттың ерекшеліктерін көрсетеді» [2, 5 б.].

Тәуелсіздік алғалы еліміздің халықаралық істердегі рөлі мен жауапкершілігі айтарлықтай өсті. Қазақстан жас танымал мемлекеттен БҰҰ мен беделді халықаралық

ұйымдардың қызметіне белсенді қатысатын беделді аймақтық державаға айналды. 2010–2012 жылдардағы ЕҚЫҰ, ШЫҰ және ИЫҰ-на бір мезгілде дерлік төрағалық етуі Қазақстанның қазіргі әлемдегі рөлін жоғары мойындау болды. Шын мәнінде, біздің еліміз осы беделді халықаралық ұйымдардың жауапкершілігі аясындағы ең өзекті проблемаларды талқылау динамикасы мен сарынын белгілей отырып, күрделі саяси үдерістердің модераторы болды.

Тарихқа көз жүгіртсек, Орталық Азия аймағы әлемдік саясаттың негізгі субъектілерінің үлкен қызығушылығын тудырды. Олар Кирдің, Шыңғыс ханның, жоңғар шапқыншылығының, патшалық Ресейдің басқыншылық жорықтарынан бастап, бұл аумаққа иелік ету немесе аймаққа айтарлықтай ықпал ету үшін күресті. XX ғасырдың басында Орталық Азия екі ірі империяның: орыс пен ағылшынның бәсекелестік аймағы болды. Егер Ұлыбританияның мүдделерінің ошағы Үндістан «британдық тәждің зергері» болса, Ресейдің мүдделері Таяу Шығыс пен Оңтүстік Азияға стратегиялық ықпал етуге бағытталған. КСРО ыдырағаннан кейін Орталық Азия жаңа «Ұлы ойынның» аренасына айналды. «Егемендік шеруінен» кейін пайда болған Орталық Азия мемлекеттері тәуелсіз сыртқы саясат жүргізу қажеттілігіне тап болды. Сондықтан да мемлекеттердің тәуелсіздік алуымен жаңа халықаралық геосаяси шындыққа бейімделу және өзінің лайықты орнын табу, ұзақ мерзімді егемен дамуын қамтамасыз ету сияқты күрделі міндеттер тұрды. Егер Х.Маккиндердің Жердің континенттік өзегі – Орталық Азия туралы теориясының негізгі геосаяси есептерін ескерсек, онда оған сәйкес – «Кімде-кім континенттік ядроға ие болса, ол Дүниежүзілік аралға ие болады, Әлемдік арал кімге тиесілі болса, онда ол әлемге ие болады» [3].

Қазақстанның екі саяси және географиялық алпауыт – Қытай мен Ресей арасындағы географиялық «қысылуы» үлкен артықшылықтарға және сол сияқты кемшіліктерге толы. Үлкен аумақ әскерлерді орналастыру және маневр жасау тұрғысынан қорғаныс үшін тиімді, бірақ үлкен шекараларды сенімді қорғау үшін үлкен армия қажет. Айқын континенттілік және дүниежүзілік мұхитқа шығудың жоқтығы жүктерді тасымалдауда қиындықтар туғызады (мұнай құбырлары туралы әңгіме бұған мысал бола алады).

Осылайша, әртүрлі себептермен Орталық Азия аймағы жетекші әлемдік державалардың саяси, экономикалық, діни және басқа да мүдделерінің тоғысқан орталығына айналуға. Мұнда бүгінде Ресей, АҚШ, Түркия, Иран, Үндістан, Пәкістан, Сауд Арабиясы, Еуропа мемлекеттері сияқты мемлекеттердің мүдделері тоғысуда. Өңірге қосымша қызығушылық аймақтың табиғи ресурстарына қол жеткізу мүмкіндігімен, мұнай және газ құбырларының бағыттарын таңдаумен және өткізу нарықтарымен байланысты. Қазақстанның геосаясатына тоқтала отырып, бірқатар маңызды жайттарды атап өткен жөн. Біріншіден, бұл Еуропа мен Азия арасындағы Еуразия континентінде орналасқан бірегей географиялық жағдай, соның нәтижесінде Қазақстанның тарихи қалыптасуы Батыстың да (Ресей арқылы) да, Шығыстың да қос ықпалымен өтті. Бүгінгі контексте бұл ойлау мен мінез-құлықтың бинарлық стилін қалыптастырады: шығыс және батыс. Бүгінгі күні бұл ойлау стилі сәнді сөз - «еуразияшылдық» деп аталады [4, 398 б.].

Қазіргі уақытта Қазақстанның геосаяси мәртебесі біршама айқындалды. Мемлекет басшылығы Қазақстанның халықаралық қатынастарын реттейтін Сыртқы саясат тұжырымдамасын және бірқатар құқықтық құжаттарды қабылдады.

Келесі бағыттарға басымдық берілген: - Ресеймен ерекше достық қарым-қатынас орнату; - Орталық Азия мемлекеттерімен, сондай-ақ Қазақстан үшін сауда қатынастарынан, мұнай құбырларынан бастап теңіз порттарына шығуға дейінгі көпжақты маңызы бар Түркия, Иран, Пәкістан, Ауғанстан, Өзірбайжан елдерімен тепе-теңдікті сақтау; - Қытаймен тұрақты достық байланыстар орнату, оның да өзара ынтымақтастық үшін үлкен әлеуеті бар: өңірдегі бейбітшілік пен тұрақтылықты қамтамасыз етуден Қазақстанның теңіз порттарына шығуына дейін – өзара тиімді ынтымақтастықты орнату, Жапония, АҚШ және Батыс Еуропа елдерінің озық технологияларына қол жеткізу.

Қазақстан тарапынан қандай бастамалар ұсынылды? Ең жемісті бастамалардың бірі – аймақтық одақтарды ұйымдастыру: Азиядағы өзара іс—қимыл және сенім шаралары жөніндегі кеңес [5], Еуразиялық одақ, Орталық Азиялық одақ, Кедендік одақ, Экономикалық

ынтымақтастық ұйымы. Бұл одақтардың құрылуы көп қырлы, өйткені бұл мемлекеттер арасындағы байланыстар бірқатар тарихи себептерге байланысты ертеде дамып, оларды мекендейтін халықтар өмірінің маңызды салаларына әсер етті.

Қарым-қатынасқа әсер ететін тағы бір элемент – өзара ынтымақтастықтағы оң үрдістерді де, жағымсыз аспектілерді де, атап айтқанда шекаралық даулар мен келіспеушіліктерді де анықтаған шекаралардың ортақтығы. Үшінші, кооперацияның алғашқы кезеңдеріндегі маңыздылығы – кеңестік кезеңде құрылған экономикалық интеграция. Алайда, жекешелендіру процестері мен шетел инвестицияларының келуінен кейін мемлекеттердің дәстүрлі экономикалық өзара тәуелділігі әлсірей бастады. Осылайша, шетел капиталының енуі маңызды геэкономикалық факторға айналады [6, 365 б.].

Осылайша, мемлекеттің сыртқы және ішкі саясатының теңгерімі төрт құрамдас бөліктің – экономиканың, саясаттың, географиялық факторлар мен идеологияның дамуымен және бір мезгілде өзара сәйкестігімен қамтамасыз етілуі тиіс. Осы құрамдас бөліктер арасындағы динамикалық тепе-теңдікті бұзу күйзеліске және тиісінше қоғамдық-саяси құрылымдардың қайта құрылымдалуына әкеледі. Өткенге көз жүгіртсек, экономикадағы белгілі бір өзгерістерді (КСРО ыдырағаннан кейін Қазақстан іс жүзінде тиімділігі төмен және құны жоғары технологиялы тау-кен өнеркәсібіне ғана ие болғанын ескерсек), халықаралық деңгейде оң реакцияға ие саяси бастамаларды көруге болады. Ең консервативті компонент идеология болып қала береді. Сондықтан Қазақстанның көпұлтты, көпконфессиялы мемлекет ретінде шынайы егемендігін қамтамасыз ету үшін қоғамның әрбір мүшесінің үміті мен тілегіне сай келетін баршаны біріктіретін біртұтас идеология қажет. Мемлекет басшысы құқықтық демократиялық қоғамның құндылықтарынан бастап, дәстүрлі ұлттық құндылықтарды қоса алғанда, басым құндылықтарды бірнеше рет атап өтті. Алайда бұл процесс ұзаққа созылады. Екінші жағынан, тарихтың бізге берген уақыты жылдам. Ал әрбір қазақстандықтың өмір сүру қағидатына айналатын, оның жүрегі мен санасына енетін, өз жерінің тағдырына алаңдайтын, әрбір адамға қолжетімді әлеуметтік тартымды идеологияны өз бетінше дамыта алмасақ, ешқандай саяси және экономикалық ілгерілеушілік әкелмейді [7, 89 б.].

Қазақстан, Мемлекет басшысы атап өткендей, сындарлы диалог, белсенді дипломатиялық және сыртқы экономикалық қызмет арқылы екіжақты және көпжақты ынтымақтастыққа бейілді. Республиканың назары Еуразиялық кеңістіктегі және Орталық Азия аймағындағы интеграциялық үдерістерге бағытталған.

«Қазақстан түркі елдерінің ынтымақтастығын дамытуға оң үлес қосатыны сөзсіз, біздің мемлекеттік аппаратымыздың барлық шешімдері, мейлі ол ішкі немесе сыртқы саясат болсын, популизм мен оппортунистік ойларға емес, түбегейлі ұлттық мүдделерге негізделуі керек», - деп Қасым-Жомарт Тоқаев Атырауда өткен Ұлттық құрылтай отырысында айтты.

Әрбір мемлекеттік шешімнің алдында оның мазмұны мен салдары жан-жақты талдануы тиіс, деді Қасым-Жомарт Тоқаев. «Бұл әсіресе сыртқы саясат саласына қатысты, өйткені тиісті міндеттемелері бар халықаралық саммиттердің дұрыс құжатталған шешімдері түбегейлі қайтымсыз», - деп қосты Мемлекет басшысы. Сондай-ақ, Қасым-Жомарт Тоқаев Қазақстан халқын ұлттық мүдделерді жоғары қоюға, мемлекеттің егемендігі мен тәуелсіздігін қорғауға әрқашан дайын болуға шақырды [8].

Қорыта келе, Қазақстан Республикасының геосаяси және экономикалық жағдайының ерекшеліктері, оның тарихи даму тәжірибесі сыртқы саяси бағыттың ерекшелігін айқындайды, оны қысқаша көп векторлы өзара сенім қағидаттары ретінде сипаттауға болады. Қазақстан Республикасының саясаты халықаралық ынтымақтастықты одан әрі дамытуға, дүниежүзілік қоғамдастықтың мемлекеттерімен жан-жақты байланыстарды дамытуға бағытталған, бұл Қазақстанның әлемдегі позициясын нығайту және халықаралық деңгейдегі жаңа сапалық деңгейге шығу мүдделеріне қызмет етеді. Қазақстанның жеткілікті экономикалық әлеуеті мен халықаралық беделі бар, бұл оған Орталық Азияда ғана емес, оның шекарасынан тыс жерлерде де белсендірек рөл атқаруға мүмкіндік береді. Қазақстанның сыртқы саясат саласындағы бастамалары бүкіл әлемге белгілі. Қазақстанның

ықпалды халықаралық ұйымдардың қатысушысы ретіндегі беделі артып келеді. Республика Азиядағы өзара іс—қимыл және сенім шаралары жөніндегі кеңес шақыруға және әлемдік және дәстүрлі діндер көшбасшыларының съездерін өткізуге бастамашы болды, сондай-ақ Шығыс пен Батыс арасындағы диалогты дамытудың белсенді жақтаушысы болды.

Жалпы, еліміздің белсенді сыртқы саяси стратегиясы халықаралық аренада бейбітшілік пен тұрақтылықты нығайтудың маңызды факторына айналды [9, 218 б.].

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1.Дугин А. «Основы геополитики. Геополитическое будущее РК». А., 2011- С.212с
- 2.Дугин А. Геополитика постмодерна. Времена новых империй. Очерки геополитики XXI века –СПб.: Амфора, 2007.
- 3.Mackinder H. Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction. Washington, D.C.: National Defense University Press, 1996.
- 4.Казахстан и интеграционные процессы. Официальный сайт Министерства иностранных дел РК. С.398
- 5.<https://www.s-cica.org/ru/index.php?view=page&t=about>
- 6.Становление и развитие независимого Казахстана: социогуманитарный анализ.- Алматы, - 2014 – С. 365
- 7.Медуханова Л.А. Глобализация экономики: сущность и основные черты. // Казахстан на пути к новой модели развития: тенденции, потенциал и императивы роста. Ч. 4. - Алматы. – 2013 С.89
8. https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/geopoliticheskaya-situatsiya-interesy-kazahstana-tokaev-529400/?ysclid=luawagh0nb906061026
- 9.Человек и власть в суверенном обществе // Социокультурные и политико-правовые проблемы суверенитета Казахстана: Материалы республиканской научно-теоретической конференции, КазГЮУ. - Астана, 2000. – С. 218-229

ӘОЖ 93/94

АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫ ЖӘНЕ КӨКШЕ ЖЕРІНЕН ШЫҚҚАН ЗИЯЛЫЛАР

Қожағалиев Қажымұқан Талғатұлы

e-mail: Osipova_saja@mail.ru

Тарих-дінтану БББ 2 курс студенті

Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті, Көкшетау, Қазақстан

Ғылыми жетекші – Осипова Ж.К.

Қай халықтың да тарихы оның тағдырына алуан уақытта айшықты із қалдырған арыс азаматтарымен ажырағысыз байланысты. Әр адам өз дәуірінің өскіні дейді. Әйтсе де, кез келген тарихи тұлғаның замана төрінен алар орны мен үлес-салмағы, бәрінен бұрын, оның кеменгерлігімен, алысқа көз тастап, келешекті кең толғай білуімен һәм туған халқы мен Отан тағдырына деген елжандылығымен өлшенсе керек. Қазақ халқының осындай көрнекті дарабоздары, есімдері ел жұртшылығының назарына танылып келе жатқан көкшелік арыстарымыз М. Сердалин, Науан Хазірет, Ш. Қосшығұлов сынды азаматтарымыздың қоғамдық-саяси көзқарастары мен іс-әрекеттері жөнінде сөз болмақ.

Мәмбетәлі Сердалин (1865 – 1914) Көкшетау уезіне қарасты Айыртау өңірінде Кіші Қоскөл деген жерде дүниеге келген. Тарихшы, экономист. Ол сауатын туған ауылында молда алдынан ашыпты. Алайда оның оқып, білім алу деңгейіне өз әкесі Сердәлі көп әсер еткен. Бойына біткен зерделіліктің арқасында жас Мәмбетәлі парсы, араб тілдерін меңгеріп, шығыс классиктерінің еңбектерінен терең нәр алған. Кейін Көкшетаудағы үш жылдық училищені бітірген. 1886 жылы Петербург университетінде дәріс алған. Бірақ «Жерлестер одағы» атты студенттік ұйымға қатысқаны үшін оқудан шығарылады. 1888 жылы Омбы техникалық училищесіне түседі, бірақ саяси сенімсіз адамдармен байланыс жасады деген айыппен 1889